

ТЕАТРАЛЬНІ ПРИМІЩЕННЯ В ІСТОРИЧНИХ УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКИХ БУДІВЛЯХ (на прикладі Львова)

© Копиляк І.М., 2009

Розглянуто ключові етапи зародження та розвитку українського театру та його зв'язок із діяльністю мережі українських культурно-просвітницьких закладів.

This article presents the key stages of origin and development of the Ukrainian theatres and its connection with activity of network of Ukrainian cultural and educational buildings

Постановка проблеми

Збереження культурної спадщини для майбутніх поколінь справедливо вважається необхідною передумовою розвитку нації та її культури. Зацікавлення об'єктами національної культури, які ще недостатньо вивчені, є основним завданням для науковців. Усвідомлення безперечної цінності цієї спадщини вимагає її дослідження, збереження і відновлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Сьогодні відчувається певний дефіцит фахової наукової літератури, у якій би розглядалася архітектура та діяльність мережі українських культурно-просвітницьких будівель, особливо у контексті її співпраці із українським театром. Існують нечисленні згадки окремих просвітницьких будівель у описах Ю. Асеева, М. Грицяя, О. Ігнатова, В. Чепелика, В. Вуйцика, Р. Липки, О. Ноги, також необхідно відзначити праці В. Проскурякова [1,2,3] та О. Стояновського [3], у яких ґрунтовно вивчається ця проблема, проте дослідження обмежені регіоном Західної України.

Формування цілі статті

Метою дослідження є огляд діяльності українського театру в історичних українських культурно-просвітницьких будівлях.

Виклад основного матеріалу

Початки формування української видовищної і культурно-просвітницької мережі губляться у глибині століть передхристиянської доби.

Початок феномену української культурно-просвітницької мережі поклали старовинний український обрядовий театр, за ним – народний театр і театр літургійний як своєрідні просвітницькі дійства, що несуть досвід з глибини віків. Хороводи, танці, обрядові ігри – Веснянки, Русалії, Мавські чи Навії Великодні, свята Купала, народні пісні з обрядово-магічною формою могли відбуватися і перед стінами укріплених княжих міст, і на їхніх площах. Блазні, музиканти зі струнними інструментами та дресированими звірами – бавили українських князів та їхніх гостей. Літургійний театр діяв у церквах Миколая, Івана, Анни, латинський – у костелі Марії Сніжної. Міські збори на майданах, різні святкові акції – ось де бере свій початок "Народний дім" чи "Міський хол".

У XVII–XVIII століттях практично усі площі великих міст були місцем виступів мандрівних музик, акробатів, лялькарів з переносними вертепами, а також театралізованих сезонних, цехових, релігійних, політичних свят, процесій, маскарадів. Для цих та інших заходів будувалися тимчасові споруди тріумфальних арок, сцен та подіумів. Портали будинків, їхні входи, вікна, колони, тимпани і балкони на час видовищ прикрашалися гірляндами, вазонами, ялиновими гілками, кольоровими кокардами, квітами, паперовими прикрасами.

Протягом довгого часу видовища та інші акції переважно відбувалися під відкритим небом. Простором для них були міські вулиці, площі, подвір'я. Такий стан зберігався до XVIII століття і пояснювався, з одного боку, стійкими традиціями українського пратейатру, старовинного обрядового народного театру, динамічна, абстрагована дія яких не потребувала конкретного простору і спеціально обладнаних споруд, а з другого – високим розвитком і популярністю літургійної християнської драми, місцем дії для якої були храми-церкви, костели, колегії та приміщення шкіл при культурно-духовних осередках, церковних братствах.

Першою стаціонарною палацовою спорудою культурно-просвітницького характеру з видовищним спрямуванням можна вважати італійське подвір'я в кам'яниці Корнякта у Львові, де, окрім традиційних пантомім та феєрверків, відбувалися вистави в дусі шекспірівських романтичних драм. Тут стаціонарними елементами були не лише палац, простір двору чи сцена-подіум, а й сталі ціни на квитки, вартість яких змінювалася залежно від місцезоташування глядача в структурі глядацького простору.

На руїнах Старого університету, будівлі якого постраждали у 1848 р. під час обстрілу Львова, на ділянці, яку цісар Франц-Йосиф подарував львівським українцям, у 1852 році був збудований Народний дім (рис. 1), який для українського професійного театру є першою головною кам'яницею, оскільки 29 березня 1864 року тут відбулася прем'єра вистави першого українського галицького театру "Руська Бесіда".

Українофільські діячі з початку 60-х років XIXст. зрозуміли, що сильною опорою життя нашого народу є свій театр. Основним ідеологом виступив Юліан Лаврівський, який запропонував створити руський клуб "Руська Бесіда" та народний театр. Саме він збирав перші пожертви на заснування театру, а також добився дозволу від імператора на 40 вистав, які мали демонструватися протягом року. Також він став головою комітету, який оголосив конкурс на твори "просто-народною" мовою, а також запросив до театру трупу Омеляна Бачинського.

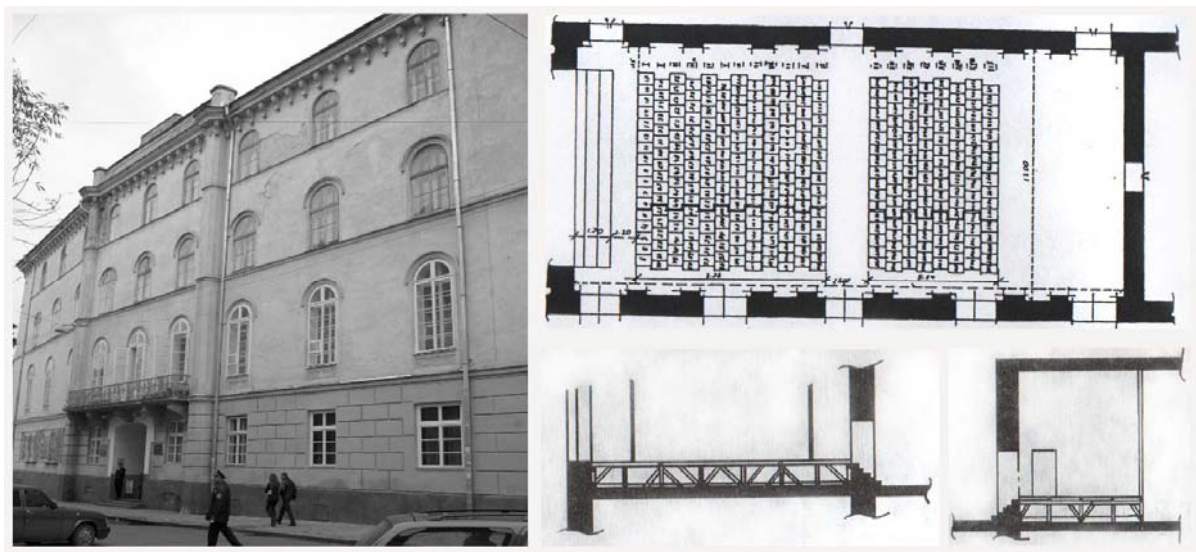

Рис. 1. Народний дім у Львові. Загальний вигляд. Фрагмент плану театральної зали. Переріз по сцені

На прем'єру явився намісник граф Менсдорф із світськими і військовими достойниками, що зайняли почесні місця. Коли завіса піднеслась, перед очима глядачів постав гурт святково одягнутих хлопців і дівчат. З-поміж них виступив студент університету Льонгин Буцацький і виголосив святочний пролог, який написав о. професор д-р Омелян Огоновський. Опісля оркестр відіграв симфонію Вербицького, а по ній почалася вистава "Марусі". Виставу глядачі прийняли бурхливими оплесками.

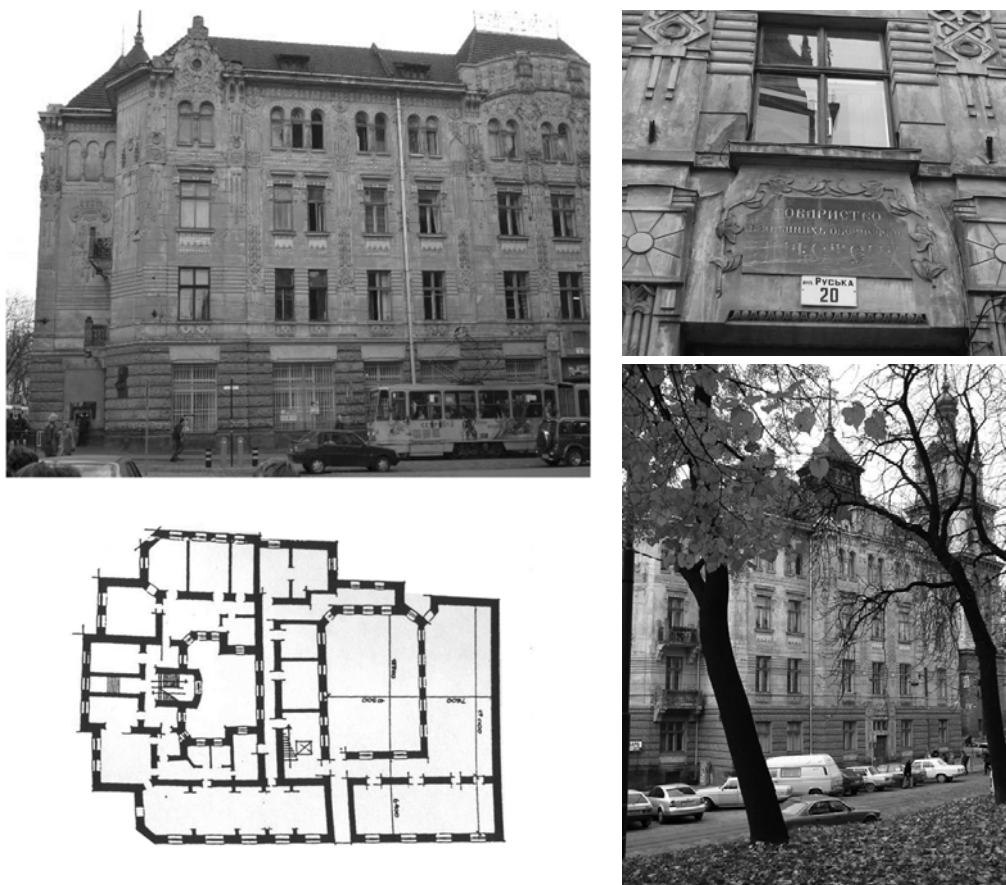
Архітектура Народного дому – це плід творіння архітекторів С. Гавришкевича та В. Шмідта, вирішена у стилі бідермаєр з елементами романтизму, потрактована доволі прагматично і сухо.

Переобладнання головної зали – у ній з'явилася сцена, – парадні сходи для публіки, декорована вестибюльна група, виконані за проектом Л. Опольського, – перетворили Народний дім на справжню культурно-видовищну будівлю. При ньому функціонувала чоловіча гімназія з українською мовою навчання, вели свою роботу різного роду гуртки і культурні товариства, бібліотека та музей. У 1939 році тут тимчасово перебував Український драматичний театр.

Можна впевнено стверджувати, що це була одна з перших українських міських культурно-просвітницьких будівель, яка мала спеціально запроєктовану залу зі сценою, де відбувалися театральні вистави та різноманітні культурні акції.

Архітектура ХХ ст. позначена пошуками нового етапу розвитку. Найпоширенішим став модерн, головним скеруванням було протиставлення історизму й еkleктиці. У багатьох містах тодішньої України модерн набув національних рис, запозичуючи мотиви з народного дерев'яного будівництва — форми дахів, віконних і дерев'яних прорізів зі скошеними верхніми кутами, майолікові вставки з національною орнаментикою й інші декоративні елементи народного мистецтва

Ініціатором модерної національної архітектури був архітектор І. Левинський, який працював з архітекторами Т. Обмінським, О. Лушпинським, В. Нагірним. Найкраща з них — будівля страхового товариства "Дністер" у Львові (рис. 2), що на вулиці Руській, зведена 1905 р. за проектом Г. Левинського, Т. Обмінського та О. Лушпинського. Тут також містилися українські спілки, товариства й організації. Весь будинок пишно декоровано ліпниною, керамікою, а гостроверхі дахи нагадують бойківські храми.

*Рис. 2. Будівля страхового товариства "Дністер" у Львові. Вид з вул. Руської.
Фрагмент плану. Фрагмент фасаду. Вид з вул. Підвальної*

У 1907 р. С. Чарнецький поставив тут "Украдене щастя" І. Франка у первинному варіанті. Але на вимогу цензури у постановці довелося чимало змінити. Вистава була відновлена лише через 40 років.

У 1908 р. тут дебютував уславлений режисер і актор Лесь Курбас. Він поставив п'єсу Є. Чиркова "Євреї" і виконав у ній головну роль. У 1987 р. на честь Л. Курбаса була відкрита меморіальна дошка.

Уже перед 1914р. тут містилося спортивне товариство студентів вищих шкіл "Україна". Саме при ньому була організована перша в Україні хокейна команда "СТ Україна" (йдеться про хокей з шайбою — канадський хокей).

На початку ХХ століття у Львові спостерігається значне піднесення театрального мистецтва, з'являється велика кількість драматичних колективів. Це дає поштовх до зміни планувальних рішень культурно-просвітницьких закладів. Практично у всіх громадських будівлях були обладнані театральні зали. Під клуби, театри перепрестосовуються виставкові павільйони. З'являються нові форми видовищної діяльності – театр-кабаре, театр-вар'єте.

Після поразки українських національно-патріотичних сил в українсько-польській війні в 1918 році, після ліквідації ЗУНР польська влада витіснила український театр з усіх видовищних міських будівель. Єдиною театральною спорудою для діяльності українського театру в 20–30-ті роки стала переобладнана зала і сцена Музичного інституту ім. М. Лисенка (рис. 3) (тепер Львівська національна музична академія ім. М. Лисенка).

У цьому будинку, проект якого створили у майстерні І. Левинського талановиті майстри свого часу: архітектор А. Лушпинський, художники О. Новаківський та М. Сосенко, було створено істинно національне середовище.

Інтер'єр споруди, побудованої в 1914–1916 роках, і тепер створює атмосферу українськості, впливає на глядачів та акторів монументальними розписами М. Сосенка, рельєфними портретами Т. Шевченка та М. Лисенка.

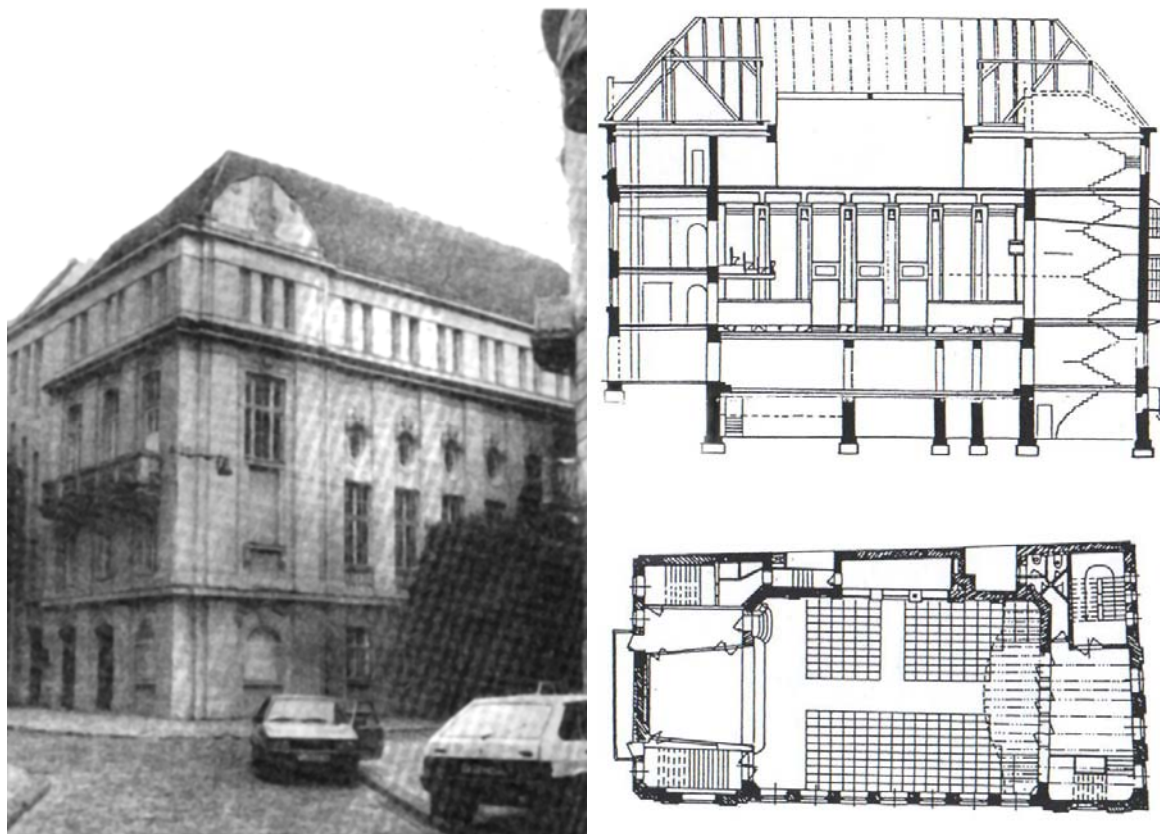

Рис. 3. Музичний інститут ім. М. Лисенка у Львові. Загальний вигляд. Переріз. Фрагмент плану

Архіви свідчать, що культурна діяльність українців у Львові була тісно пов'язаною з товариствами "Фронзін", "Гвезда", "Яд Харузім", ресторанами "Брістоль" та "Жорж", які не були суто українськими, але попри це надавали приміщення для української культурної діяльності.

У часи СРСР в 1939–1941 та 1944–1989 роках українські трупи постійно стали виступати у Великому театрі (Театр опери і балету ім. С. Крушельницької), театрі Скарбка (Театр ім. М. Заньковецької), у "Католицькому домі" (Театр ПрикВО), Єврейському театрі (Перший український театр для дітей та юнацтва), в Палаті ремісників (Львівський ляльковий театр).

Вже за часів незалежності для своєї діяльності театр ім. Л. Курбаса отримав приміщення колишнього "Казино де Парі", а для театру "Воскресіння" домівкою став кінотеатр "Піонер" – в минулому кабаре "Марусенька".

Висновки

Отже, можна стверджувати, що розвиток та діяльність українського театру дуже тісно, а подекуди й нерозривно пов'язані із діяльністю мережі українських культурно-просвітницьких закладів (за винятком церков). Дослідження цієї теми має надзвичайно велику цінність не лише для науки зокрема, а й для розвитку української культури загалом.

1. *Проскураков В.І. Архітектура українського театру. Простір і дія: Монографія. – Львів: Вид-во. Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2004.* 2. *Проскураков В.І. Архітектура українського театру у Львові. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 1999. – С. 238–243.* 3. *Проскураков В.І., Стояновський О. Проблеми, реалії, перспективи формування нових типів культурно-просвітницьких будинків і споруд у Львові, і в Україні. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 1999. – С. 244–247.*

УДК 72.035

О.Ю. Лисенко

Національний університет "Львівська політехніка",
кафедра дизайну та основ архітектури

ЗНИКАЮЧІ ЕЛЕМЕНТИ ДИЗАЙНУ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ У СТРУКТУРІ ЖИТЛОВИХ БУДИНКІВ ЛЬВОВА (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.)

© Лисенко О.Ю., 2009

Розглянуто значення архітектурної деталі як важливого культурного ресурсу. Адже зникаючі елементи заслуговують наших праці і старань, спрямованих на їх збереження та захист, і повністю компенсують наші витрати часу та зусиль інформацією, якою вони володіють.

This article helps us see architectural details as important cultural resources in their own right, objects that are well worth our efforts to preserve and protect; objects that will repay our investment of time and effort with the information only they possess.

Постановка проблеми.

Сьогодні численні елементи дизайну, які знаходяться у громадських просторах в структурі житлових будинків Львова кін. ХІХ – поч. ХХ ст., перебувають під загрозою зникнення. Збереження та відтворення зникаючих елементів дизайну є малоімовірним, якщо триватиме дія факторів, що негативно впливають на їх існуючий стан (фізичне зношування, розкрадання, брак теоретичної та методологічної бази проведення відновлювально-реставраційних робіт). Через відсутність чіткої системи каталогізації архітектурних деталей та елементів дизайну втрачається можливість відновлення незафіксованих частин будівлі.